

Kecskés László

A skót jog gyökerei

Az Ünnepelettel, Halmai Péter akadémikussal hosszú ideje közös érdeklődési területünk a gazdaság és a jog széles értelemben vett nemzetközi összefüggérendszer. Így érthető módon a nemzetközi integráció is. A brexit óta Skócia előtt számos kihívás tornyosul. Az esetleges önállósodás közjogi vetületei és az európai integráció valamilyen szintű megőrzésének praktikuma számos kérdést vet fel. Ezért gondolok arra, hogy Halmai professzorral skót vonatkozású kutatási témákban is összeérhetnek még a gondolataink. Szokásomhoz híven messziről indulva a skót jogfejlődés gyökereit hozom ezúttal szóba, és ezzel kívánok az Ünnepeletnek boldogságot és egészséget termékeny, sikeres kutatásaihoz a jövőben is.

Skócia jogrendszerét (*Scots law*, másként *Scottish common law*) két különleges vonása teszi egyedivé. Az egyik jellemző jogtörténetének kontinuuus, folyamatos és töréseket, fordulatokat nélkülöző volta,¹ még akkor is, ha az egyik legjelentősebb skót jogtörténész, Cooper – napjainkra már általánosan nem osztott – véleménye ennek az ellenkezője volt, szerinte ugyanis a skót jogfejlődés nélkülözte a valódi kontinuitást.² A folytonosság jellemzője az angol joghoz teszi hasonlatossá azzal az eltéréssel, hogy Skóciának „nem volt Hódító Vilmosa”, így a kelta múlt hosszabb átmeneti periódusban fordult át a skót–normann feudalizmusba. A másik különös karakter a kontinentális-római hagyomány és a *common law* hagyománya közötti tranzitív jelleg, vagyis az, hogy a *Scots law* a valamelyik jogi tradíció melletti végleges elkötelezettség igénye nélkül volt képes önálló fejlődési ívet bejárni, a kontinentális és az angolszász rendszer között félúton, hol az egyikhez, hol a másikhoz tartozónak látszva³ – ezért az úgynevezett *mixed jurisdiction*.⁴

Az egyéni jellemzőkkel rendelkező skóciai jog a 12–13. században jelent meg. Természetes volt ebben az időben, hogy olyan szabályok váljanak „jogiakká”, amelyeket a délebbre eső angol területeken már kipróbáltak, alkalmaztak. Arra már volt esély,

¹ Lásd BENKE–KECSKÉS 2006: 208. Jelen köszöntő írás anyagának alapja KECSKÉS 2012: 335–345.

² Lásd COOPER 1991: 70.

³ Lásd SELLAR 1991: 29.

⁴ Lásd HAMZA 2002: 190.

hogy a helyi szokásjogok, a kánonjog és a római jog rétegei fölé kerekedve az ilyen szabályokat alkalmazzák. Az angol jogot azonban nem szolgamódon másolták át. Az angol jog átvétele során már az említett korai időkben is megnyilvánult a skót szellem és a skót gondolkodás. Az angol jog skóciai átvétele kritikusan, egyszerűsítően, adaptívan és racionalizáló módon történt.⁵

A skót jogfejlődésnek érdekes jellemzője kontinuitása ellenére a többszöri újrakezdés. A szakaszos fejlődés és a folytonos iránykeresés nem a skót jogászok hibája, hanem a történelmi sorsé. A Skóciát sújtó sorozatos problémák alakították ekként a történelmét. Skóciában a tényleges skót kormányzás sohasem volt elég erős ahhoz, hogy ténylegesen és eredeti módon alakítsa a skót jogrendszer fejlődését.⁶ A skót jogra az egyéni megoldások nem voltak jellemzőek, mivel a jogalkotók inkább abban voltak bölcsek, hogy válogatni tudtak az általuk ismert külföldi jogi megoldások között, és így elkerülték azokat a hibákat, amelyeket más országok jogrendszerükben, jogéletükben elszenvedtek. Skócia két alkalommal is – a 13., majd a 17. században – lényegében külföldről átvett jogelvekből indította el saját jogrendszerének fejlődését. Az egyszerűség, a rugalmasság, az egyenesség és ezeknek az értékeknek a megőrzése volt a skót jogfejlődés legfőbb értéke.⁷

A 13. század végére a skót jog és az angol jog már észrevehetően különbözött egymástól, jóllehet közeli kapcsolatuknak számtalan jele volt. Ezt követően a skót történelem leglényegesebb osztóvonalával, a függetlenségi háborúval le is zárult a skót jogfejlődés kezdeti szakasza. A skót jog ezt követően hátat fordított az angol jognak, és inkább a római jog, illetve a kánonjog felé nyitott.⁸ Ettől kezdve a skót joghallgatók már nem Oxfordban tanultak, hanem Bolognában, Pisában, Párizsban és Orléans-ban, később pedig Leydenben és Utrechtben.⁹

A 14. és 15. század politikai bonyodalmai és gazdasági problémái kedvezőtlenül érintették a skót jogfejlődést is. Már az is fontos eredményként értékelhető, hogy a skót jogászai szakma egyáltalán túlélte ezt a korszakot. A francia szövetség és a kontinentális befolyás hatására francia és holland civilisták közreműködésével a római jog hatása a skót jogra és a jogi gondolkodásra egyre erősödött.¹⁰

A nemzeti felsőbíróság, a Court of Session 1532. évi megalapításával a jogfejlődésnek szép perspektívái nyíltak. A 16. század és a 17. század elejének vallási

⁵ Lásd COOPER 1991: 68.

⁶ Lásd BENKE–KECSKÉS 2006: 208.

⁷ Lásd COOPER 1991: 70.

⁸ Lásd BENKE–KECSKÉS 2006: 208–209.

⁹ Lásd COOPER 1991: 68.

¹⁰ Lásd COOPER 1991: 68.

és politikai küzdelmei azonban a maguk békétlen légkörével megakadályozták azt, hogy hosszú távú jogi programok megvalósulhassanak. Jelentősebb fejlődés ebben az időben csak bizonyos jogterületeken volt megfigyelhető, így a földjog vagy az ingatlanjog körében, azonban itt sem szisztematikusan.¹¹

A *Commonwealth* időszakában – ha csak ideiglenesen is – teljesen szünetelt a skót igazságszolgáltatás és jogélet. Ekkoriban néhány évre a Court of Session fölé helyezték Cromwell kinevezettjeit. Az „angol bírók” eltűntével azonban, a skót restaurációval az angol jogi hatás ismét megszűnt, és az önálló skót jogfejlődés alapjai ismét összeálltak.¹²

Ebben a helyzetben jött Stair. Az ő *Institutions...* című művének 1681. évi megjelenése jelzi tulajdonképpen a skót jog létrejöttét, amely keveréke a római jognak, a feudális jognak és az ősi szokásjognak. Rendszerezése, szisztematizálása pedig a természetjog és a Biblia alapján történt, és számtalan metafizikus elemmel van átszőve. Stair-nek és művének a skót jogászok szinte misztikus jelentőséget tulajdonítanak. Stair minden idők egyik legnagyobb jogászának tekinthető.¹³

A 18. században a skót jog jelentős fejlődését hozta az állandósult római jogi befolyás és a földfoglalások, majd az újbóli földosztások következtében helyenként ismét jelentőssé váló feudális joganyag éles versengése.¹⁴

A két különböző jellegű joganyag közötti vibráló helyzetet konszolidálta Erskine *Institute* című művének posztumusz megjelenése 1773-ban. Erskine munkája nem volt Stair művéhez hasonlíthatóan eredeti. Az Erskine-féle *Institute* inkább leíró jellegű, egyfajta átfogó *restatement*-je, autentikus gyűjteménye a szerző korára idő közben sokat fejlődött joganyagnak.¹⁵

A skót jog harmadik fontos kútfeje a George Joseph Bell által írt *Commentaries and Principles* a 16. században. Ez a munka az időközben mind országon belül, mind nemzetközi viszonylatban egyre fontosabbá váló kereskedelmi jogi elemeknek is helyet biztosított.¹⁶

A skót jogrendszer összehasonlító jogi szempontból érdekes helyet foglal el.¹⁷ Középutat jelent ugyanis a skót jogász számára induktív és empirikus angol–amerikai jog, valamint az alapvetően szisztematizáló és deduktív kontinentális (franko-germán)

¹¹ Lásd COOPER 1991: 69.

¹² Lásd COOPER 1991: 69.

¹³ Lásd COOPER 1991: 69.

¹⁴ Lásd COOPER 1991: 69.

¹⁵ Lásd COOPER 1991: 69.

¹⁶ Lásd COOPER 1991: 69.

¹⁷ Lásd BENKE–KECSKÉS 2006: 209.

jog között.¹⁸ A skót jog fejlődése során korszakonként hol az egyik, hol a másik említett jogcsoporthoz tapadt.¹⁹

Jóllehet a skót jog számos gyökere mélyen visszanyúlik a történelembe, mégis alapvetően az az igazság, hogy modern értelemben a skót jog csak a 18. század végén jött létre, és létét Stair szintetizáló tehetségének köszönheti. Az alaposabb elemzések azonban természetesen bizonyos mértékig ki kell hogy terjedjenek a skót jogtörténet „prae-stairianus” korszakára is.²⁰

Skócia alkotmánytörténetének 1100 előtti forrásai igen hézagosak és nehezen értelmezhetők.²¹ Ez a megállapítás a jog történeti forrásainak, illetve maguknak a jogforrásoknak a tekintetében kétszeresen is igaz, mindamellet, hogy noha a skót *common law* csak a 13. századra öltött kimutatható alakot, mégis, néhány összetevője a sokkal korábbi múltba vezethető vissza.²²

A Nyugat-Európa úgynevezett „sötét korszakát” (*Dark Ages*) jelentő, a Nyugatrómai Birodalom bukását követő fél évezredben Skócia területén négy nép s egyszersmind négy államalakulat osztozott: a pikt (*Picts*) királyság, a skót (*Scots*) királyság (Dalriada), a brit (*Britons*) királyság (Strathclyde) és az angolszász (*Anglo-Saxon*) királyság (Northumbria) északi fele, amelyet az angolok (*Angles*) laktak.²³

Érdekesség, hogy a pikteknél Európában akkorra már kivételesnek számító, nőági trónöröklési rendszer (*matrilineal succession*) működött, s így előbb kerültek trónra a király öccsei vagy ezek híján unokaöccsei, vagyis az anyai fiág, ennek hiányában pedig az anyai nőág férfi leszármazói, mint az uralkodó saját legidősebb fia. A britek joga leginkább a gael (úgynevezett „Q-kelta”) nyelvcsaládon (*Goidelic languages*) belül

¹⁸ Lásd COOPER 1991: 65–66.

¹⁹ Lásd COOPER 1991: 65–89.

²⁰ Lásd COOPER 1991: 67.

²¹ Ebben nagy szerepe van annak, hogy forrásaink egy része a 11–12. századi angol-normandiai krónikákra, gesztákra épül, ugyanakkor éppen ez segítette fennmaradásukat. Szép példája e legendáriumoknak – és egyszersmind a magyarság számára is jelentős – Skóciai Szent Margit legendája. Eszerint a 11. század elején két száműzött angolszász herceg, Edmund és Edward Szent István királyunknál talált menedéket. Edward feleségül vette az államalapító leányát, Ágotát, s frigyükből született három gyermek, köztük Margit. Az angol trón 1057-ben történt megürülése következtében hazahívták Edwardot, aki hamarosan meghalt, így Ágotának és gyermekeiknek menekülniük kellett, ekként jutottak el Skóciába, ahonnan már nem sikerült hazatérniük Magyarországra. Margit bátyja, Edward meghódolt Hódító Vilmosnak, tőle ezért uradalmat kapott, Krisztina kolostorba vonult, Margit pedig III. Malcolm skót király felesége lett. 1093-ban halt meg, s IV. Ince pápa avatta szentté 1251-ben. Margitot a skótok „népnemesítő és egyházfelvirágoztató” királynéjuknak tartják, s ma is nemzeti szentjüként tisztelik. Lásd MAGYAR 2005: 197–198; BENKE–KECSKÉS 2006: 209.

²² Lásd SELLAR 1991: 31.

²³ Lásd SELLAR 1991: 31.

a brit–kelta ághoz (ez pedig a „P-kelta”) tartozó nyelvet beszélő walesi rokonaikéhoz (*Welsh*) tűnik hasonlónak,²⁴ amelynek történeti forrása a 10. századi dél-walesi király, „Jó” Howell (Hywel Dda; meghalt 950)²⁵ jogkönyve. Az angolok joga (nem az „angol jog”! – az előbbi ugyanis: *law of the Angles*) az angolszász jog (ez pedig nem a mai értelmű „angolszász” jog!) egyik változata, amelyet Æthelbert, Kent királya (580/590–616) kodifikáltatott.²⁶

Az uralkodó hatást a korai skót királyságban azonban a gael nyelvű skótok fejtették ki. Minthogy a dalriadaai dinasztia és a gael nyelvek őshona Írország (Éire vagy Eyre), és hogy a skót jogtörténeti források csekély számúak, viszont az íreknél számos maradt fenn, ezen okok teszik az ír jogot jog-összehasonlítási eszközzé a korai skót jog megismerésében. Ilyen forrásunk például a 7. században kompilált *Senchus fer n’Alban* azaz a *Skót népnylvántartás* (*Skócia polgárkönyve*), vagyis az adóztatás és a katonai szolgálat végrehajtása végett egyfajta *census*, amely Dalriada területét beosztotta, és katonai erejét felmérte, majd ennek megfelelően hűbéri szolgálatokat (például tengerészeti) vetett ki. A másik jogtörténeti forrás az úgynevezett *Cáin Adomnáin*, vagyis *Adomnán törvénye* 697-ből, amely voltaképpen egy kora középkori „genfi konvenció” a nők, a gyermekek és a nonkombattánsok védelméről, Szent Kolumba szigete (Iona) apátjának, a tervezetet elkészítő Adomnánnak a nevéből.²⁷

Ezek és más, a 7–8. századig visszamenő jogforrástöredékek az ősi kelta társadalmakban működő jogrend izgalmas képét tárják elénk. A jogrend a születési státusz és az azon alapuló méltóság (*the law concerns honour and status*) rendjén épült fel azzal, hogy ment volt a testi sértésekből keletkező családi vérbosszú (*blood feuds*) intézményétől. A házasság, a *fosterage* (vagyis: a hűbérúr, a *laird* saját gyermekét valamely adomány fejében hűbéreséhez vagy másik hűbérúrhoz küldi nevelkedés és tanulás céljával, a fogadó család részére ez megtiszteltetés, *honour* volt),²⁸ a hűbéressé tétel (*hostages*, „túszejtés”), a családi patronátus (*guarantors*) részletesen szabályozott intézményei érdemelnek kiemlést.²⁹

A skót common law kialakulása a 12–13. századra tehető, arra az időre, amikor Skócia konszolidálódása végbement, és a skót nemzeti öntudat ébredezni kezdett. Négy olyan önálló jogrendszer típus is adott volt a korban, amelyre mint követendő vagy elutasítandó mintára támaszkodni lehetett: a római jog, a kánonjog, a feudális

²⁴ Lásd BENKE–KECSKÉS 2006: 209–210.

²⁵ Ehhez lásd JENKINS 1986.

²⁶ Lásd SELLAR 1991: 31.

²⁷ Lásd SELLAR 1991: 31–32.

²⁸ Lásd BENKE–KECSKÉS 2006: 210.

²⁹ Lásd SELLAR 1991: 32.

jog és a kelta szokásjog. „Választható” volt tehát két világjog, valamint a nemzeti és a lokális jog is. Skócia az angol common law nemzeti mintáját választotta, amelynek kialakulása – csupán feltehetőleg, mivel ebbéli forrásaink igen hézagosak – ugyancsak az angol bírói jogfejlesztés példáján jöhetett létre.³⁰

A kelta szokásjog sem törlődött ki a skót nép emlékezetéből, amint erről néhány, mutatóban fennmaradt jogintézmény árulkodik. Így például az élelmiszerekben behajtott hűbér (*payment of cain*), amely kéményenként egy baromfi adásában állott (innen a neve is: *cain fowl* vagy *reek hen*), s amely majdnem mindegyik feudális jogszabályban megglehető,³¹ és utolsó nyomát Skóciában a 19. századból, a Loch Lomond nyugati partján fekvő falucska, Luss ladyjének jószágkönyvében (aki a méreten aluli tojásadományt – *cain of eggs* – nem fogadta el) találjuk.³²

Másik, és lényegesen jelentősebb intézménye a kelta jognak, az eredetileg a szokásjogot megmondó bíró, a *breitheamb*, aki egészen az intézmény 1773-ban történt eltörléséig a High Court of Justiciary mellett működött mint ítélethirdető, és döntően halálbüntetést kiszabó ítéleteket hirdetett ki (és esetenként hajtott is végre). Innen ered kései elnevezése is: *doomster*. A kifejezés az intézmény megszüntetését követően is fennmaradt, ugyanis az 1950-es évekig a gyilkossági bűnperekben a tanácsvezető bíró által kimondott halálos ítélet a következő szavakkal zárult: „which is pronounced for doom”, azaz „halálra ítéli”.³³

Az összességében elhanyagolható kelta hatások mellett a skót common law fő forrásbázisa mind az igazságszolgáltatás szervezete és a perjog, mind pedig az anyagi magánjog területén szinte mindvégig, a jogtudományban pedig eleinte (például a 13–14. századi *Regiam Majestatem* esetében) az angol-normann (Anglo-Norman) jog volt, Skócia királyai ezt önkéntesen, maguk vették át. Egyes elemei esetenként még az intézménynek jóval az angol jogból történő eltűnése után is alkalmazásban voltak, vagy éppen ellenkezőleg, az angol jogban maradtak fenn tovább, míg a skótban korán elhaltak. Végül voltak olyan jogintézmények is, amelyek mindkét jogrendszer arculatához mindvégig hozzátartoztak.³⁴

Az első esetre jó példa a seriff (*sheriff*) és a *justiciary* intézménye. Az igazságszolgáltatás helyi szintje az angol mintának megfelelően a seriff volt. Skócia területi beosztása igazságszolgáltatási szempontból a seriffségek (*sheriffdoms*) szerint történt. Az ítélezés fő motorjának Skóciában a seriff számított századokon át, míg a forrásnak

³⁰ Lásd SELLAR 1991: 33.

³¹ Lásd BENKE–KECSKÉS 2006: 210.

³² Lásd DONALDSON 1985: 26; SELLAR 1991: 34–35, 59.

³³ Lásd SELLAR 1991: 34–35.

³⁴ Lásd SELLAR 1991: 35–36.

számító angol jogban funkciója igen korán ceremóniálissá süllyedt. A másik hasonló sorsú intézmény a király legfőbb jogügyi tanácsadójaé (*justiciar*), aki mint a király nevében eljáró, széles ítélőhatalommal rendelkező bíró Angliában már a 13. században eltűnt, viszont Skóciában új néven (Lord Justice General) ugyan, de napjainkig fennmaradt mint a High Court of Justiciary elnökének – aki egyszersmind a skóciai bírók *doyenje* – megnevezése.³⁵

Az előbbiekkal ellenkező sorsot szánt a jogtörténet Skóciában az angol jog egyik alapintézményének számító, s ott egészen a 19. századig alkalmazott, a római formulához hasonló funkciójú writekkel történő perlekedésnek. Ez a skót jogba is átkerült, azonban – s ez jól példázza a skót jog Janus-arcúságát – a *writ* latin megfelelőjeként – *breve* – *brieve* néven, és az a 15. századtól már csak extraordinárius, azaz kivételes perrendnek számított.³⁶

A harmadik mód, ahogyan az angol jog a skót jogra hatott, az egyes recipiált jogintézmények végleges beépülése volt. A véglegességnek azonban nem más volt az oka, mint az, hogy ezek a jogintézmények a feudalizmusban gyökeredző jogrendszerek sarkalatos és kifejezetten a feudalizmus rendszerét kiszolgáló, aládúcoló, így például az öröklésre és a földre vonatkozó normák közül kerültek ki.³⁷

I. Dávid király alatt (1124–1153) alakultak ki azok a földtulajdonlási szabályok, amelyek a korai feudalizmust ékesen reprezentálják. Így az, hogy minden földnek a király a tulajdonosa, rajta kívül mindenki más vazallus (*vassal*) vagy földbérelő (*tenant*). A legtisztelietreméltóbb királyi hűbéreseket a katonai szolgálatot teljesítők közül kerültek ki. Esetükben tehát a hűbértörök úgynevezett *reddendója*, vagyis az a szolgáltatás, amelyre tekintettel a királytól vazallusai a földet birtokukba kapták, a katonáskodás volt. Innen jön a hűbértör elnevezése is: *ward-holding*. A király fenntartotta magának a jogot, hogy ellenszolgáltatás, *reddendo* nélkül – pontosabban jelképes értékű szolgáltatás mellett – is juttasson földet annak, akit azzal megtisztelni (*honor*) óhajtott. Ennek a fajtának a neve – utalással a „tisztá lapra” – *blench ferme* (*to blench*: „szemet hunyni a tények felett”) volt. A hűbértör tisztán skót válfaja az úgynevezett *feu ferme* volt, amelynek a reddendója évi kétszeri – pünkösdkori és Szent Márton-napi (november 11.) – pénzfizetés volt, s amely inkább – mint az nyilvánvaló – a földbérlettel rokon, így maradhatott meg a feudalizmus kimúlása után is.³⁸ A *feu ferme* ugyanis napjainkban is alapja a skóciai földbirtoklási rendnek.³⁹

³⁵ Lásd SELLAR 1991: 36.

³⁶ Lásd SELLAR 1991: 36–37.

³⁷ Lásd SELLAR 1991: 37.

³⁸ Lásd BENKE–KECSKÉS 2006: 211.

³⁹ Lásd SELLAR 1991: 37.

Olyannyira igaz ez, hogy elvben és nyomokban még ma is kimutatható az egykori vazallus-hűbérúr (*vassal-superior*) viszony, noha a hűbérból földbérleti díj lett. A földforgalmi viszonyokban fennálló, Anglia és Skócia közötti különbségeknek részint az az oka, hogy az angol jog I. Edward óta (1290) tiltotta az úgynevezett alvazallusság kialakítását, vagyis azt, hogy a királyi vazallus saját vazallusának juttat a maga hűbértokjaiból „alhűbérbe” (*subinfeudation*). A subinfeudáció modellje mint a földforgalom jogi alapja – minden feudalisztikus jellegétől természetesen megfosztva – Skóciában még 700 évvel később, azaz napjainkban is él.⁴⁰

Visszatérve az igazságszolgáltatás szervezeti kereteire, az igen hektikus képet mutat. Így a *seriff* és a *justiciar* mellett a királyi városokban a király nevében ítélkező városi bíróságok (*burgh courts*) működtek. A királyi igazságszolgáltatás kiváltságként a király hűbéreseire is átszállhatott. Az így kialakult, félkirályi (*semi-royal*) jellegű jurisdikció elnevezése a *franchise court*. Ezeket például egy-egy báró (*courts of barony* vagy *baron courts*) vagy egyházi hatalmasság (*court of regality*) működtette saját hűbértokára vonatkozó illetékességgel, és a bírói tisztség jellegéből következően örökletes úton hagyományozódott. A világi bíráskodás tárgyal helyi és központi szintű letéteményesei mellett a középkori Skóciában – mint az egész keresztény világban – virágzott az egyházi bíráskodás, nemcsak az említett allodiális címen, hanem az egyház hatalmánál fogva is.⁴¹

Az angol befolyás a jogtudomány területén is kimutatható. Így a középkor legjelentősebb skót jogi kompilációs műve a 13–14. század fordulóján keletkezhetett, címe a kezdőszavairól elnyert *Regiam Majestatem*, amelyre legnagyobb hatással Glanvill *De Legibus et Consuetudinibus Angliae* című nagy műve volt. A *Regiam Majestatem* keletkezési ideje, keletkezésének célja, illetve jogforrási jellege egyaránt vitatott. A 13. század második feléből való, az *utrumque ius* (vagyis a római és a kánonjog) tárgykörébe eső kompilációs munkákat is tartalmazott, így keletkezési idejével kapcsolatban a modern kutatás álláspontja az, hogy az valamikor 1250 és 1318 közé tehető. Nem állítható biztosan, hogy tisztán hivatalos, „udvari” kiadvány, de az sem, hogy magánkiadás, illetve szerzői mű lett volna. Noha a legjelentősebb skót jogtudósok rendre megkérdőjelezték a *Regiam Majestatem* jogforrási jellegét, komoly érv nem merült fel az ellen, hogy ne lett volna a *Scots law* valódi forrása jó 500 éven át, ugyanis még a 20. században is idézték a bíróságok (Lord Advocate v. University of Aberdeen and Budge-ügy; 1963).⁴²

⁴⁰ Lásd SELLAR 1991: 37–38.

⁴¹ Lásd SELLAR 1991: 38–39.

⁴² Lásd SELLAR 1991: 39, 60.

Az Orkney- és a Shetland-szigetek az angol hatások alól kivételnek számítanak, mivel nem a Skóciához hasonló feudális viszonyok uralkodtak jogrendjükben, hanem allodiálisak, másként – szemben a feudálissal – „udális” viszonyok, lévén a földterületek tulajdonosa nem az angol uralkodó volt. A szigetek ugyanis mint Margaret norvég–dán hercegnő hozománya az Egyesült Királyságra szálltak 1468/1469-ben, de rajtuk nem a *common law*, hanem Magnus király 13. századi törvénykönyve, a *Gulaping* kódex érvényesült. Az allodiális rendszerből – vagyis abból, hogy földtulajdonossá válni csak egyéni lehetőség kérdése volt, nem pedig a főkegyúri jogé – következően az egész jogrend sajátos arculatot mutat. A magántulajdon lehetőségé csak két esetben, a partvonal tekintetében és a lazachalászoknál volt eredetileg is megvonva, azonban az a helyzet, hogy a szigeteknek a korona felségjoga alá tartozása kétséges, napjainkban is érdekes kérdéseket vet fel például a tengerfenék vagy a föld méhének kincsei vonatkozásában.⁴³

I. Edward angol király 1292-ben győzte le a skótokat, és ezáltal az angol korona ellenőrzését az egész szigetre kiterjesztette. Később a függetlenségi háború következményeként nyerték vissza szabadságukat. Ez a történelmi eseménysor tanította meg a skótokat arra, hogy csak akkor védhetik meg magukat az erős déli szomszédval szemben, ha olyan államokkal kötnek szövetséget, amelyek ellenségesen viszonyulnak az angolokhoz. Így került a skót diplomácia érdeklődésének homlokterébe Franciaország. Több mint 200 évig a franciákkal kötött szövetség volt a skótok számára az angol agresszióval szembeni védelem sarokköve.⁴⁴

A francia szövetségnek köszönhető, hogy Skócia nyitott volt a kontinentális Európa kultúrája előtt, és évszázadokon keresztül szoros kapcsolatban fejlődött a skót az európai jogtudománnyal. A 14–15. században a skót jogászok Orléans, Avignon és Louvain egyetemén tanultak, majd pedig – miután Skócia a kálvinizmus felé fordult – a holland egyetemek, Leyden, Utrecht és Groningen kaptak szerepet a skót jogászok képzésében. Skóciában – szemben Angliával – a római jog valódi recepciója végbemehetett. A skót jog „kozmozopolita és nemzetközi” jellegét kapott.⁴⁵

A középkori keresztény Európában általános volt az egyház kiterjedt ítélőhatalma, nem volt ez másként Skóciában sem. A 12. századtól kezdve a professzionális jogáspapokkal működő, kánonjogot alkalmazó egyházi bíróságok a világi bíróságokkal, vagyis a király bíróságaival (*king's courts*) párhuzamosan működtek. Az egyházi bírókat vagy a püspök nevezte ki, vagy eseti jelleggel, adott ügy elintézésére Róma

⁴³ Lásd SELLAR 1991: 43.

⁴⁴ Lásd ZWEIGERT–KÖTZ 1998: 209.

⁴⁵ Lásd ZWEIGERT–KÖTZ 1998: 209.

küldte az ügy helyszínére.⁴⁶ Az alkalmazott jog nemcsak az egyházi ügyekre nézve tartotta fenn a maga érvényességét, hanem olyan világi természetű ügyeket is az egyházi joghatóság alá szubszumált a tipikusan az egyház elé tartozó családjog egyes kérdései mellett, mint a végintézkedések, a végrehajtás vagy az esküvel megerősített pusztá, formátlan kötelezettségvállalások (*pacta nuda*) kikényszerítése.⁴⁷

A kánonjogi hatások Skócia jogára hosszan tartóak és mélységesek (*longlasting and profound*) voltak még akkor is, amikor a pápaság fennhatóságát Skócia a reformáció hatására lerázta magáról.⁴⁸ Thomas Craig (1538–1608), a *Jus Feudale* című nagy hatású mű szerzője a következőket írta említett művében: „Skóciában annak dacára, hogy a pápai trón jármát magunkról leráztuk, a kánonjog tekintélye kitartónak mutatkozik: olyannyira, hogy amennyiben rendelkezései a római jogtól eltérnek [...] mi inkább a kánonit követjük.”⁴⁹

A kánonjog az úgynevezett „kézfogó vagy prompházasságokat” (*handfast marriage*), amikor is a házasulók egymás jelenlétében szabad akaratukból jelentik ki házassági szándékukat (*per verba de praesenti*), s ez az aktusuk érvényes házasságot keletkeztet minden egyéb formáság, így például pap jelenléte nélkül is, érvényesnek ismerte el, de szabálytalanként elítélte. A kánonjog erejét mutatja, hogy ez a reá alapított gyakorlat egészen 1939-ig, Skócia házassági törvényének (*Marriage Act*) hatálybalépéséig érvényesülhetett.⁵⁰

A szerződési jogban is megmutatkozott a kánonjog ama hatása, hogy az esküvel megerősített pusztá kötelezettségvállalások jogi kötőerőt és így állami kikényszeríthetőséget nyertek, noha azokat forma nem, hanem csupán a forgalmi tisztesség, a *bona fides* (*good faith*) elve hatja át – lévén szó akár visszterhes, akár ingyenes ügyletről. A legnagyobb skót jogtudós, lord Stair a következőket írta 1681-ben megjelent *Institutions...* című nagy művében: „Az ígéretek általánosan elfogadottan kötelező jellegűek, mivel a kánonjog elvetette a római jogban létezett, a megállapodás formátlanságára vonatkozó (de nudo pacto) kifogást.”⁵¹ („Promises now are commonly held obligatory, the canon law having taken off the exception of the civil law, de nudo pacto.”)⁵² Hozzátette, a skót jog sem igényel kifejezett alakszerűséget ahhoz, hogy a pusztá ígért teljesítendő szerződés legyen, mivel – „amennyiben a kánonjogot

⁴⁶ Lásd BENKE–KECSKÉS 2006: 212.

⁴⁷ Lásd SELLAR 1991: 39–40.

⁴⁸ Lásd BENKE–KECSKÉS 2006: 212.

⁴⁹ Lásd CRAIG 1934; SELLAR 1991: 41, 60.

⁵⁰ Lásd CRAIG 1934; SELLAR 1991: 41.

⁵¹ Lásd BENKE–KECSKÉS 2006: 212.

⁵² Lásd STAIR 1981; SELLAR 1991: 42, 61.

követjük [...] minden megállapodás keresetet támaszt”⁵³ („following rather the canon law [...] every paction produceth action”).⁵⁴

Lord Hailes 18. századi bíró szavai megfontolandóak (Maxwell v. Gordon; 1775): „[...] a kánonjog nem Skócia joga. Ellenben Skócia joga jócskán tartalmaz kánonjogi elemeket. Ez olyannyira bizonyos, hogy sok esetben anélkül alapítjuk ítéleteinket a kánonjogra, hogy egyáltalán tudatában lennénk.”⁵⁵

A skót világi jogászság professzionalizálódásának kései volta vezetett oda, hogy az egyháziak a világi ügyek elintézésébe is bekapcsolódhattak. Kiváló példa erre és a jurisdikció hektikus jellegére William Elphinstone (1431–1514), a *clavis regni*, vagyis a királyi pecsét őrzője (*Keeper of the Great Seal*), Aberdeen püspöke, aki egyszerre volt Glasgow ügynevezett officialisa, vagyis a püspök által kinevezett egyházbíró, a King’s Council lordja, a Parlament mellett működő, panaszokat felvevő és elbíráló ügynevezett *Lord Auditor of Causes and Complaints*, illetőleg az egyházkerületéhez tartozó hűbértartományok mint földesúr az említett *franchise court* bírāja. Többek között Elphinstone-nak és a hozzá hasonlóknak köszönhető a skóciai igazságszolgáltatás csiszolatlan, zavaros rendszerének kitisztulása a 16. századra, amelyben a skót jogfejlődést leginkább meghatározó centrális bírói testület, a Court of Session kialakult, és amely testület lefelé csordogáló hatása révén az igazságszolgáltatás valamennyi szintje átadhatta alkalmazott jogát az önálló utat járó jogfejlődésnek.⁵⁶

⁵³ Lásd BENKE–KECSKÉS 2006: 212.

⁵⁴ Lásd STAIR 1981; SELLAR 1991: 42, 61.

⁵⁵ Lásd SELLAR 1991: 42, 61.

⁵⁶ Lásd SELLAR 1991: 42.

Felhasznált irodalom

- BENKE J. – KECSKÉS L. (2006): A skót jogfejlődés irányai. *Jogtudományi Közöny*, 61(6), 208–220.
- COOPER, Th. M. (1991): The Scottish Legal Tradition. In MESTON, M. C. – SELLAR, W. D. H. – COOPER, Th. M.: *The Scottish Legal Tradition*. Edinburgh: The Saltire Society.
- CRAIG, Th. (1934): *Jus Feudale I–II*. Ford. J. A. Clyde. Edinburgh–London: Hodge.
- DONALDSON, G. (1985): *Sir William Fraser – The Man and His Work*. Edinburgh: The Edina Press.
- HAMZA G. (2002): *Az európai magánjog fejlődése*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- JENKINS, D. (1986): *The Law of the Hywel Dda*. Llandysul: Gomer.
- KECSKÉS L. (2012): *Polgári jogi fejlődés az angol és a skót jogban*. Budapest: HVG-ORAC.
- MAGYAR Z. (2005): *Az Árpád-ház szentjei*. Budapest: Kairosz.
- SELLAR, W. D. H. (1991): A Historical Perspective. In MESTON, M. C. – SELLAR, W. D. H. – COOPER, Th. M.: *The Scottish Legal Tradition*. Edinburgh: The Saltire Society.
- STAIR [DALRYMPLE, J.] (1981): *Institutions of the Law of Scotland*. Edinburgh–Glasgow: The Stair Society.
- ZWEIGERT, K. – KÖTZ, H. (1998): *Introduction to Comparative Law*. Oxford: Oxford University Press.